

MIGRAȚIA FORȚEI DE MUNCĂ: ABORDĂRI CONCEPTUALE ȘI FACTORI MOTIVAȚIONALI

*Natalia BRANAȘCO, lect. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Abstract: *The most complex social, political and economic problem of the Republic Moldova is the problem of migration of labour. At first sight its existence should not surprise anybody because this phenomenon is inherent in all countries during transition to market economy. In this project I would like to open all the parties of this actual question for today. We shall try to understand the reasons of occurrence of labour migration. We shall consider modern lines of this problem, the effects resulting migration of a manpower.*

Key words: *migration of labour force, economic problem, market economy.*

Migrația forței de muncă este un fenomen important și cunoscut în istoria civilizației. Secolul al XX-lea a devenit „secolul migrației”, deoarece niciodată acest fenomen nu a fost atât de important din punct de vedere economic, social și politic. În această perioadă, sub puternicul impact al unor factori economici, tehnologici, socio-politici, educativi-formativi, cultural-religioși, au fost generate o serie de caracteristici noi ale proceselor de migrație comparativ cu perioadele anterioare. Dimensiunea economică, asociată cu cea demografică și educativ-formativă, se situează în prim plan. La începutul mileniului al III-lea, fenomenele demo-economice ale forței de muncă devin extrem de complexe, migrația forței de muncă reprezentând o componentă semnificativă a dezvoltării economice.

În contextul trecerii la economia de piață a economiilor tradiționale sau de comandă are loc distrugerea relațiilor sociale și economice, ducând la ieșirea oamenilor din modul obișnuit de viață, începînd să caute activ noi strategii de atingere a bunăstării economice. Studiile efectuate demonstrează că migranții străini nu vin din locuri sărace, izolate de piața mondială, ci din țările care se află în tranziție. Deci, putem afirma că migrația internațională nu este rezultatul dezvoltării insuficiente a pieței, ci a procesului de dezvoltare a piețelor.

Fenomenul migrator inițial a fost abordat teoretic doar din punct de vedere economic.

Mercantilismul, apărut pe fundalul expansiunii sistemului mondial capitalist, a legitimat politic și social procesul de căutare a locurilor de muncă. Potrivit mercantiliștilor, pentru ca acțiunile economice întreprinse, în scopul îmbogățirii națiunii, să atingă efectul dorit, era necesar ca factorul muncă să fie ieftin și abundent. Creșterea demografică era considerată foarte avantajoasă pentru stat, fiind evident că emigrarea stopa creșterea economică, deoarece emigrarea scumpea forța de muncă, ducînd la creșterea salariilor și a prețurilor produselor

manufacturiere. Această viziune a dus la apariția unui traseu între metropole și colonii, schimbând produse manufacturiere cu sclavi.

Școala liberală a propus lichidarea barierelor impuse de state mișcării bunurilor, a capitalului și a populației. Adam Smith a introdus un nou concept legat de forța de muncă, de capitalul uman, noțiune care va fi dezvoltată ulterior. Stuart Mill considera emigrația către colonii avantajoasă pentru metropole, deoarece ducea la formarea unei piețe de desfacere a produselor naționale și se evitau presiunile provocate de suprapopulare. Thomas Malthus aprecia că recurgerea la emigrație este doar o formă temporară de diminuare a presiunii demografice.

Marxismul trasează relații între migrarea forței de muncă și criza de supraproducție și rolul piețelor externe în creșterea economică. Din teoria marxistă rezultă că emigrarea spre colonii constituia o formă de diminuare a crizelor de supraproducție.

Ulterior, au apărut și alte modele de analiză, de natură funcționalistă, sistemică sau structurală, toate integrând contribuții din diverse domenii – economie, istorie economică, geografie, demografie etc. Componentele care apar cel mai des în analiza teoretică a migrațiilor sînt economia, politica, cultura, sistemul juridic.

Totalitatea teoriilor care abordează migrația pornesc de la modelele de atracție – respingere, respectiv, maximizarea confortului și minimizarea disconfortului. Cea mai des întîlnită este cea a „repulsiei – atracției” (push and pull). Elementele determinante ale acestui model sînt gradul de sărăcie a țărilor de origine și avantajele comparative ale țărilor dezvoltate. Criticii acestui model consideră că el nu explică în totalitate fluxurile migratorii reale (se poate explica de ce migrează mexicanii în SUA, dar nu și de ce turcii din zonele dezvoltate ale țării preferă Germania, mai ales, că fac parte din civilizații total diferite).

Factorii de repulsie sînt considerați, mai ales, cei de ordin economic: șomajul, salariile mici, foamea, suprapopulația etc.

Factorii de atracție constituie alternative favorabile la factorii de repulsie.

Cea mai importantă contribuție teoretică bazată pe acești factori este modelul lui Ravenstein, care se bazează pe variabilele identificabile ale țării de origine, contrapuse celor aferente țării de destinație, la care se adaugă și așa-numitele „variabile interpușe”. Plecînd de la acest model, Everett Lee ia în considerare și factori personali, sintetizînd, astfel, elementele caracteristice fenomenului migrator:

1. Migrația la distanță: majoritatea migranților se deplasează pe distanțe minim posibile; cei care se deplasează pe distanțe lungi, preferă centre comerciale sau industriale.

2. Migrația pe etape: atracția centrelor urbane este mai mare; locul celor care migrează spre centrele urbane este luat de alți migranți din zone mai îndepărtate.

3. Curente, și contra-curente: fiecare curent migrator generează un contra-curent compensator.

4. Predispoziția populației rurale spre emigrare: populația urbană este mai puțin dispusă la emigrare.

5. Preponderența femeilor în cazul migrațiilor la mică distanță: migrației feminine îi este caracteristică deplasarea la distanță redusă.

6. Relația tehnologică – migrație: dezvoltarea mijloacelor de transport, concomitent cu cea a industriei sau a comerțului, favorizează migrația.

7. Preponderența motivațiilor de natură economică: motivul esențial al migrării este dorința majorității oamenilor de a-și îmbunătăți condițiile materiale de existență.

Modelul socio-economic pornește de la premisa că procesul migrator este direct legat de distribuția inegală a factorilor de producție, ceea ce determină atît direcția, cît și volumul fluxurilor migratorii. Ideea fundamentală a modelului este că pentru resursele umane există o „piață internațională a migrării”, în cadrul căreia indivizii iau decizii ce ar maximiza bunăstarea lor.

Modelele de tip matematic iau în considerare doar variantele cuantificabile, plecînd de la ipoteza ofertei nelimitate a forței de muncă și de la caracterul determinant al cererii de muncă, în procesul creșterii economice. Modelele matematice se bazează pe teoriile vizînd echilibrul global al economiei.

Un loc deosebit în abordarea teoretică a migrației forței de muncă îl deține modelul capitalului uman, elaborat de Chiswick B. Logica modelului constă în faptul că migrația poate fi considerată ca investiție, deci, la prima etapă, migrantul suportă cheltuieli, ce ulterior trebuie recuperate prin venituri suplimentare. Individul, primind decizia despre migrație, evaluează mărirea cîștigurilor sale nete în urma migrării în altă țară.

Analiza primară a formulei și a graficului evidențiază trei factori principali, ce influențează procesul de decizie asupra migrației: condițiile de muncă în țara de origine și în țara potențială de destinație, vîrsta și costurile migrației.

Modelul capitalului uman ne conduce să conchidem următoarele:

- majoritatea migranților sînt persoane relativ tinere, deoarece este evident că investițiile sînt cu atît mai avantajoase, cu cît mai mult timp vor genera venituri (cu cît este mai mare valoarea $(TR - TO)$ în model;
- migrația este cu atît mai avantajoasă, cu cît este mai mare diferența în venituri $(Bt - Bo)$;
- deoarece decizia asupra migrației depinde de costurile directe ale deplasării, potențialii migranți aleg țara mai apropiată ca distanță, celelalte condiții fiind identice. Cu toate că mulți cercetători au considerat acest model prea simplist, contribuția lui constă în faptul că a explicat multe aspecte în migrația internațională a forței de muncă.

Joaquin Arango, un cercetător al migrației, susține: „Construcția teoriilor în acest domeniu este practic o problemă a secolului al XX-lea, și, în special, a ultimului trimestru. Cele mai multe contribuții anterioare anilor 1960 sînt astăzi numai de interes istoric, exceptînd un număr de contribuții la vocabularul migrației și semnificația specială a cîtorva remarcabili precursori”. Numeroși cercetători au studiat fenomenul migrației din mai multe puncte de vedere. Numărul, mărimea, calitatea rețelelor și instituțiilor ce facilitează migrația, legăturile materiale și culturale dintre țări, precum și diferențele în nivelul veniturilor și șomajului constituie variabile-cheie într-o serie de teorii cu privire la migrația internațională a forței de muncă. Volumul de studii în această sferă este imens și de aceea ne-am trasat ca obiectiv prezentarea și analiza teoriilor utilizate în domeniul migrației internaționale. Cele mai importante abordări teoretice am încercat să le sistematizăm în următorul tabel.

Tabelul 1

Abordări teoretice ale migrației forței de muncă

Denumirea	Reprezentantul principal	Ideea principală
Teoria economiei neoclasică	J. Hiks	Migrația – decizie a individului rațional, capabil să-și evalueze perspectivele privind mărirea veniturilor
Noua economie a migrației	O. Stark	Migrația – strategie a familiei, direcționată spre minimizarea riscurilor de reducere a veniturilor prin diversificarea lor
Piața duală a forței de muncă	M. Piore	Migrația – efectul cererii forței de muncă în sectoarele secundare ale țărilor dezvoltate
Teoria dependenței	J. Frank	Migrația – mecanism ce contribuie la întărirea ordinii capitaliste
Teoria sistemului mondial	I. Wallerstein	Migrația – mecanism de reglementare a cererii și ofertei forței de muncă pe plan mondial
Teoria rețelelor de migranți	D. Gurak	Migrația – mecanism și efect al constituirii rețelelor de migranți
Abordarea instituțională	D. Massey	Migrația – mecanism și efect de formare a instituțiilor specializate
Abordarea din perspectiva capitalului social	D. Massey	Migrația – mecanism de formare a capitalului social
Cauzalitatea cumulativă	L. Myrdal	Migrația – proces ce se autosustine, perpetuîndu-se și prin mecanismele care le generează
Abordarea sistemică	M. Kritz	Migrația – consecință a globalizării
Teoria eco-sociologică	R. Park	Migrația – proces de luptă pentru condiții economice și spațiale favorabile
Teoria capitalului uman	B. Chiswick	Migrația – proces de investiție în capitalul uman imigrant

Secolul al XX-lea, sub puternicul impact al unor factori economici, tehnologici, socio-politici, educativi-formativi, cultural-religioși, a generat o serie de caracteristici noi ale proceselor de migrație comparativ cu perioadele anterioare. Dimensiunea economică, asociată cu cea demografică și educativ-formativă, iese în prim plan. La începutul mileniului al III-lea, fenomenele demo-economice ale forței de muncă devin extrem de complexe, migrația forței de muncă devenind o componentă semnificativă a dezvoltării economice.

Mobilitatea populației este o caracteristică complexă, ce reflectă procese complicate și contradictorii a schimbării situației oamenilor în dependență de mișcarea și deplasarea lor. K. Marx, sub termenul de mobilitate, înțelege mișcarea multilaterală a muncitorilor. În prezent, mobilitatea se descrie ca fiind capacitatea potențială a forței de muncă de a efectua deplasări necesare sub influența diferitor factori. Mobilitatea persoanelor exprimă schimbarea statutului în care se află un individ sau un grup de indivizi sub incidența unui complex de factori economici, tehnologici, organizaționali, sociali etc. Mobilitatea forței de muncă poate fi definită drept capacitatea de reacție și adaptare a persoanelor la provocările mediului social-economic și la dinamica acestora.

- Migrarea populației se prezintă ca proces ce se bazează pe mobilitatea teritorială a populației. Cercetătorii români V. Vasile, S. Peț delimitază câteva concepte înrudite cu termenul migrația:
- Circulația persoanelor este expresia mișcării spațiale a persoanelor cu sau fără schimbarea domiciliului.
- Circulația forței de muncă este definită ca mișcare a populației în vîrstă de muncă în spațiul internațional, între țări.
- Libera circulație a forței de muncă este definită ca dreptul oricărei persoane de a furniza, pentru o perioadă limitată, servicii altei persoane din altă țară, pentru care este remunerată.

Fenomenul migrației este cercetat în literatura de specialitate din următoarele puncte de vedere:

- economic - migrația desemnează deplasarea populației unei regiuni în altă regiune, îndeosebi, din zonele rurale către cele urbanizate, dar și dinspre o societate spre alta; migranții fiind persoanele capabile să sesizeze decalajul dintre aspirațiile lor și posibilitatea de a le realiza.

- sociologic - migrația este un fenomen ce constă în deplasarea unor mulțimi de persoane dintr-o arie teritorială în alta, urmată de schimbarea domiciliului său și de încadrarea într-o formă de activitate în zona de sosire.
- demografic - fenomenul migrației este divizat în două forme: imigrație (ansamblul intrărilor) și emigrație (ansamblul ieșirilor). Pentru o abordare detaliată a acestor fenomene este necesar să analizăm unele aspecte demografice. În acest context, specialiștii au definit două tipuri de reproducere lărgită a populației:

1) „iarna demografică”, care se caracterizează prin indicatori relativi scăzuți ai natalității, mortalității și a sporului natural. Acest tip se atribuie mai mult țărilor dezvoltate; de exemplu, în Franța la 1000 locuitori se nasc 13 copii, mor 10 oameni, sporul natural constituind 3 persoane;

2) „primăvara demografică”, care se caracterizează prin indicatori înalți și foarte înalți ai natalității și ai sporului natural. Acest fenomen este tipic pentru Africa tropicală, America Latină, Asia de Sud-Est; de exemplu, în Nigeria și Kenia indicatorul natalității a atins cota de 50 născuți la 1000 locuitori, iar sporul natural constituie 40 persoane.

În ultimele decenii, în țările dezvoltate economic, persistă o acută criză demografică, care prezintă o tendință de reducere a indicatorilor reproducerii populației, ce se concretizează în încetinirea bruscă a ritmurilor de creștere a populației și implicit, în procesul de îmbătrânire demografică a populației. Acest fapt constituie unul din factorii mobilității forței de muncă, mai ales, din țările în curs de dezvoltare spre țările dezvoltate, în care se observă insuficiența populației active economice.

- politic - migrații sînt cei care au părăsit țările unde s-au născut și unde au crescut pentru a se stabili în altă țară, alungați de sărăcie, de persecuții, frica de represalii sau atrași de bogăția și libertatea țării în care s-au stabilit.

Cercetînd literatura de specialitate, constatăm că migrația populației, fiind un fenomen social-economic specific, este destul de complexă și contradictorie după caracterul și consecințele ce le implică. Axîndu-ne pe acest fapt, evidențiem următoarele abordări în definirea migrației:

1) Mișcare specifică a populației, deplasarea ei în cadrul țării, implicînd redistribuirea ulterioară de ramură, teritorială, profesională și socială.

2) Totalitatea deplasărilor mecanice, profesionale și de ramură a situației spațiale a migrațiilor în dependență de structura populației teritorial sedentare.

3) Proces socio-demografic de masă sub aspect cantitativ complex sub aspect structural.

4) Orice deplasare în spațiu și modul de reacție masivă a populației la situația creată.

Conform opiniei savantului român I. Bari, migrația internațională a constat dintotdeauna din mișcările indivizilor ca răspuns la diferite combinații și modificări în condițiile economice, politice și sociale. După cum afirmă autorul, este adesea destul de dificil, dacă nu imposibil, de estimat care este cu exactitate impactul schimbărilor de ordin demografic, economic și politic asupra fenomenului de migrație. De exemplu, nu este atât de evident faptul că o rată de creștere ridicată a populației, asociată cu o reducere a veniturilor, va genera cu siguranță migrație.

Concluzia la care ajungem este că multitudinea variantelor de definire a migrației se explică prin multifactorietatea ei.

Cercetînd literatura în domeniu, am stabilit factorii motivatori ale migrației, cei mai principali fiind:

1. economici - rata mare a șomajului, salariile mici etc.;
2. sociali - gradul înalt de incertitudine, familii mari etc.;
3. politici - persecutarea unor grupuri etnice, politice, naționale.

Cu toate că migrația mereu a avut o puternică motivație economică sau de retragere în fața unor amenințări, mult timp a fost preponderent abordată ca o problemă demografică - părăsirea unor teritorii și popularea altora, chiar dacă fenomenul era motivat economic. În ultimul timp, tind să-și sporească rolul și alte dimensiuni, ca cea economică, social-politică, educativ-formativă, culturală, turistică etc., dar dimensiunea economică iese în prim plan.

Analizînd studiile privind migrația, am determinat și factorii ce duc la intensificarea migrației internaționale a forței de muncă:

- globalizarea economiei mondiale și interdependența crescîndă dintre țări;
- progresul tehnico-științific ce este însoțit de restructurarea economiei, apariția noilor profesii, modificarea cererii pentru cele existente;
- dezvoltarea corporațiilor transnaționale, care fie că deplasează forța de muncă spre capital, fie că transportă capitalul spre regiuni abundente în forță de muncă;
- fazele ciclului economic, în care se află economia diferitor țări și economia mondială;
- procesele integrării economice mondiale, ce stimulează migrația internațională a forței de muncă;
- creșterea conștientizării de către oameni a marilor posibilități economice de care dispun alte țări;
- dezvoltarea, lărgirea și accesibilitatea rețelei internaționale informaționale;
- politica migrațională a statelor lumii.

Pornind de la faptul că fenomenul migrației forței de muncă ajută la restabilirea echilibrului de dezvoltare economică între regiuni, a cererii și a ofertei forței de muncă, evidențiem și unele funcții ale migrației forței de muncă:

1) Funcția de asigurare a echilibrului între numărul, structura și repartiția teritorială a forței de muncă, pe de o parte, și numărul, structura profesională și repartizarea teritorială a ofertei de locuri de muncă, pe de altă parte;

2) Funcția de asigurare a ocupării, care se explică prin faptul că orice restructurare intervenită în sistemul productiv duce eliberarea unei părți a forței de muncă care devine șomeră;

3) Funcția de utilizare eficientă a forței de muncă, adică de corelare a dimensiunilor forței de muncă în raport cu dimensiunile sistemului productiv;

4) Funcția demografică, prin care se are în vedere faptul că prin deplasarea forței de muncă din regiunile cu surplus de forță de muncă spre cele cu deficit se asigură nu numai ocuparea integrală și utilizarea eficientă a forței de muncă, dar și întinerirea populației, creșterea sporului natural.

În cadrul migrației internaționale, depistăm trei elemente interdependente: imigrația, emigrația și reemigrația.

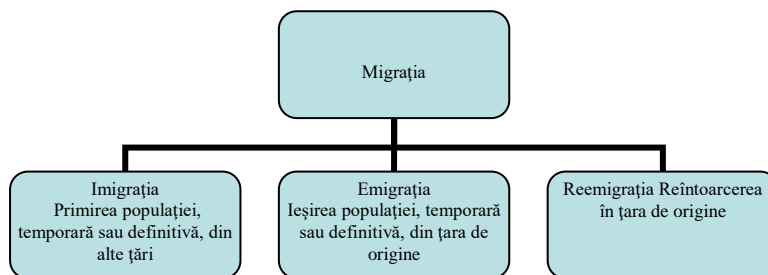

Figura 1. Elementele migrației

Datorită complexității sale, migrația se cuantifică cu ajutorul unui **sistem de indicatori statistici**:

Rata de imigrare într-o țară arată ponderea imigranților în populația locală

$$r_i = I / P_i * 100\%,$$

unde r_i este rata de imigrare, I – numărul imigranților, P_i este numărul populației în țara i .

Rata de emigrare într-o țară arată ponderea emigranților în populația locală

$$r_e = E / P_i * 100\%,$$

unde r_e este rata de emigrare, E – numărul emigranților, P_i este numărul populației în țara i .

Rata migrației brute se determină ca raport între numărul total al intrărilor și ieșirilor dintr-o țară și numărul mediu al populației din țara respectivă, indicatorul măsoară intensitatea migrației:

$$RMB = (M / P),$$

unde RMB este rata migrației brute, P – numărul mediu al populației din țara respectivă, M - numărul total al intrărilor și ieșirilor dintr-o țară într-o perioadă.

Rata migrației nete se determină ca raport între soldul migrator al unei țări și numărul populației locale, și arată cu câte procente s-a modificat numărul populației țării respective.

Presiunea de emigrare în țara i reprezintă cererea rezidenților pentru oportunități de plecare în altă țară pentru o lungă perioadă de timp:

$$P_{ei} = \text{Nr. Persoanelor ce emigrează} / \Delta t = E / \Delta t,$$

unde E – numărul emigranților, iar t – perioada de timp.

Presiunea de emigrare relativă în țara i este raportul între presiunea de emigrare și efectivul populației din acea țară:

$$P_{eri} = P_{ei} / P_i,$$

unde P_{ei} este presiunea de emigrare în țara i , iar P_i - efectivul populației din țară.

Presiunea de imigrare în țara i reprezintă cererea rezidenților din alte țări pentru oportunitățile de intrare în țara i pentru o lungă perioadă de timp:

$$P_{imi} = \sum d_{ji} * P_{ej}$$

unde d_{ji} – proporția emigranților din țara j care vor să emigreze în țara i . Prin urmare, presiunea de imigrare într-o țară ia în considerație atracția ce se manifestă asupra tuturor celorlalte țări. Evident, suma proporțiilor emigranților ce vor să emigreze în toate țările i este egală cu 1.

Presiunea de imigrare relativă în țara i :

$$P_{imri} = P_{imi} / P_i,$$

unde P_{imi} este presiunea de imigrare în țara i , iar P_i - efectivul populației din țară.

Formulele prezentate privind presiunea relativă de emigrare și imigrare, susțin ipoteza că intensitatea procesului de emigrare și imigrare depind atât de numărul emigranților/imigranților, cât și de numărul populației din țările de origine/receptoare. Acest efect al migrației este cu atât mai mic cu cât volumul populației este mai mare, iar nivelul de dezvoltare al țării este mai ridicat, indicatorii economico-sociali indicând o bunăstare mai mare.

Pe de altă parte este o intercondiționare între acești indicatori în sensul că un nivel de dezvoltare mai ridicat al unei țări poate mări atractivitatea față de imigranți, ceea ce va influența presiunea de imigrare și invers, un nivel scăzut de dezvoltare al unei țări va determina scăderea presiunii de imigrare și creșterea presiunii de emigrare.

Presiunea excesului de imigrație în țara i depinde și de cererea pentru imigranți: o economie în creștere poate nu numai să primească, ci chiar să caute să atragă forță de muncă străină

$$P_{\text{exces imi}} = P_{\text{imi}} - D_{\text{imi}},$$

unde P_{imi} este presiunea de imigrare în țara i , iar D_{imi} este cererea pentru imigranți.

Cererea pentru oportunitățile de emigrare depinde de costul migrației, de caracteristicile țării receptoare, de așteptările privind statutul economic, social și legal, comparativ cu cel de acasă.

Numărul crescând al migranților în spațiul internațional, evidența empirică a dificultății controlării unui flux odată declanșat au sporit atenția acordată fenomenului la nivelul cercetării științifice. Interesul contemporan sporit pentru cercetarea migrației internaționale va oferi noi soluții acestui fenomen.

Bibliografie:

1. Bari I., *Globalizare și probleme globale*, București, Editura Economică, 2001.
2. Rusu V., *Migrația forței de muncă în Europa*, București, Arvin Press, 2003.
3. Republica Moldova-problemele migrației; Institutul Muncii al sindicatelor din Republica Moldova, Institutul muncii GSEE Grecia, Chișinău 2007.
4. *Sistem metodologic de evaluare a impactului globalizării asupra migrației*, coordonator Florina Bran, București, 2004.
5. Vasile V., Zaman Gh., *Migrația forței de muncă și dezvoltarea durabilă a României*, București, Editura Expert, 2006.
6. Caraganciu A., *Teoriile economice cu privire la procesul de migrație a forței de muncă* // Revista Economică, 4/2006. – P. 50-60.
7. Рймашевская Н.М., Галецкий В.Ф. и др., *Население и глобализация*, Москва, Наука, 2002.
8. Глушенко Г., *Транснационализм мигрантов и перспективы глобального развития* // Мировая экономика и Международные отношения, 2005, № 12, с. 50-57.